

Katarina Tomašević
(Muzikološki institut SANU)

ZNAČAJ DIGITALIZACIJE MUZIKALIJA I ZVUČNIH ZAPISA U ARHIVU I FONOTECI MUZIKOLOŠKOG INSTITUTA SANU

U tekstu je reč o biblioteci, arhivi i fonoteci Muzikološkog instituta SANU sa stanovišta potrebe za digitalizacijom i mogućnosti za nju. Tako bi se očuvala neka retka i već oštećena muzička izdanja.

Ključne reči: digitalizacija, Muzikološki institut, zvučni zapisi

Muzikološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti osnovan je 1948. godine, na inicijativu uglednog srpskog kompozitora i muzičkog pisca, akademika Petra Konjovića. Ove, 2003. godine, Institut beleži 55 godina svoga postojanja. Osnovan s ciljem da se u njemu prikuplja, sistematizuje, čuva i naučno obrađuje raznolika muzička građa vezana za istraživanje prvenstveno nacionalne muzičke prošlosti, Institut je tokom više od pet decenija svog trajanja i rada prerastao u instituciju nacionalnog i međunarodnog značaja čiji arhiv i fonoteka, kao i biblioteka predstavljaju jedinstvenu i dragocenu bibliotečku celinu. Po vrednosti i raznovrsnosti građe, fond Muzikološkog instituta se, pored biblioteke fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu i nototeku, arhiv i fonoteku Radio-Beograda, ubraja među najbolje opremljene specijalizovane muzičke biblioteke u državi.

Mada je Muzikološki institut SANU prvenstveno naučno-istraživačka institucija čiji rad skromno (kao i većinu naučno-istraživačkih institucija), po ostvarenim projektnim rezultatima, finansira država, te je težište rada malobrojnih zaposlenih saradnika (šestoro muzikologa, dvoje etnomuzikologa) prevashodno naučni rad, Institut je sa svojim fondovima otvoren za mnogobrojne spoljne korisnike, pretežno istraživače zaposlene na fakultetima muzičke umetnosti i studente muzike. Bogati i raznoliki, institutski fondovi literature o muzici, kao i njegovi notni i audio-fondovi, stoje na raspolaganju praktično najširem mogućem korisničkom spektru – od kolega muzikologa iz zemlje i inostranstva, muzičkih izvođača i mnogobrojnih kolega zaposlenih na medijima (radiju i televiziji), preko učenika muzike i polaznika beogradskih srednjih škola, sve do ovdašnjih ljubitelja muzike.

Nažalost, poput mnogobrojnih drugih nacionalnih naučnih i ustanova kulture u čijim fondovima se čuva kapitalno značajno spomeničko nasleđe naše umetničke prošlosti, čini se da ni Muzikološki institut SANU novu tehnološku eru ne dočekuje spremno, realno sposoban da ažurno i promptno odgovori zahtevima savremenih oblika naučne i bibliotečke komunikacije. U vezi s tim, izložićemo ovde najpre niz podataka koji zapravo predstavljaju direktne odgovore na pitanja postavljena u anketi Nacionalnog centra za digitalizaciju, a sprovedenoj u republičkim zavodima za zaštitu spomenika kulture. Ti podaci će istovremeno pružiti i preciznu sliku o tome s kakvim se

teškoćama Muzikološki institut SANU susretao u dosadašnjem radu, kao i o tome koje sve prepreke staje pred mogućnostima njegovog brzog i skorašnjeg uključivanja u savremene tehnološke medije i resurse.

1. U Institutu nije zaposlen nijedan programer, informatičar ili sistem-administrator. Sve poslove vezane za instaliranje i održavanje kompjuterske opreme uglavnom su, izlazeći u susret molbama saradnika, privatno obavljala razna lica, i to u najvećem broju slučajeva na dobrovoljnoj osnovi.

2. Tek odnedavno, Institut raspolaže većim brojem (preciznije sa šest) PC-a relativno novije ili najnovije generacije. Posao na njihovom umrežavanju tek je u početnoj fazi. Institut poseduje i tri laserska printera, dva skenera (skromnih mogućnosti) i, odnedavno – digitalnu kameru. S obzirom na delatnost, u Institutu postoji i Hi-Fi oprema, kako ona pretežno starije generacije, tako i ona namenjena preslušavanju zapisa na savremenim nosačima zvuka. Institutsku Hi-Fi opremu čine: gramofon, klasični magnetofoni, cassette-player, terenski magnetofon i kasetofon, CD-player. Hi-Fi elementi starije generacije i dalje imaju svoju veliku primenu u radu saradnika jer omogućavaju preslušavanje postojećih, dragocenih zvučnih zapisa koji se čuvaju u fonoteci Instituta.

3. Knjige i časopisi (domaći i inostrani) u biblioteci, kao i dokumenta u arhivu, obrađeni su kataloški, klasičnom metodom. Katalog čine kartoni-listići složeni po azbučnom redu. Usled čestog korišćenja, već i sama kartoteka je u prilično lošem fizičkom stanju. Ni katalog arhiva niti biblioteke ne postoje u elektronskom obliku, te ne postoji mogućnost brzog pretraživanja po više parametara.

Sadržaj legata – zaostavština, popisan je u posebnim arhivskim knjigama, bez odgovarajuće kartoteke.

Kako Institut nikada nije imao zaposlenog profesionalnog bibliotekara niti arhivistu, posao arhiviranja i obrade podataka o dokumentima vršili su najčešće najmlađi saradnici Instituta ili spoljni saradnici, te ni u katalogu, niti u arhivskim knjigama nije postignut jedinstven, profesionalno utemeljen princip unosa. Ipak, moglo bi se reći da je stepen obrađenosti podataka oko 90%, ali da podaci nisu obrađeni po jedinstvenom sistemu.

4. Sa samo svoja dva računara Institut ima pristup Internetu, što je apsolutno nedovoljno za potrebe saradnika. Ipak, na osnovu skorašnje saradnje s računskim centrom SANU, očekujemo da će se u doglednoj budućnosti ta situacija popraviti.

5. Institut nema svoju web prezentaciju, ali ima svoju e-adresu: `music.inst@bib.sanu.ac.yu`

U biblioteci i nototeci Muzikološkog instituta čuvaju se štampana izdanja.

Po svom sadržaju i značaju za istraživanje nacionalne muzičke prošlosti – bilo one starije, srednjovekovne, koja se odvijala u okviru vizantijskog kulturnog kruga, bilo novije, čiji se počeci vezuju za početke procesa evropeizacije srpske muzike u XVIII veku, arhiv Muzikološkog instituta predstavlja bogatu i jedinstvenu kolekciju. Vrednost arhivske zbirke Muzikološkog instituta SANU čine pre svega muzikalije i zvučni zapisi.

Kao deo arhiva, u Muzikološkom institutu SANU čuvaju se i legati – zaostavštine najistaknutijih srpskih muzičkih stvaralaca – kompozitora i muzikologa, kao i onih kompozitora čije stvaralaštvo do danas nije temeljno proučeno. Među zaostavštinama posebno mesto zauzimaju legati: kompozitora Petra Konjovića (1883–1970), Stevana Hristića (1885–1955), Petra Krstića (1877–1957), Božidara Joksimovića (1868–1955), Jovana Bandura (1899–1956), Mihaila Vukdragovića (1900–1986), Svetomira Nastasijevića (1902–1987) i muzikologa Stane Đurić-Klajn (1908–1985).

Kako legati i arhiv Muzikološkog instituta SANU obuhvataju pretežno isti tip građe, ona bi se po *tipu i vrsti dokumenta* podložnih digitalnom arhiviranju (slikovni i zvučni fajlovi) mogla svrstati u nekoliko grupa:

I – muzikalije, tekstualni, foto- i drugi dokumenti kao primarni izvori za proučavanje nacionalne muzičke prošlosti¹ :

1. **Mikrofilmovi, fotografije i zbornici neumskih rukopisa**²;
2. **Originalni notni rukopisi kompozicija srpskih autora** (skice pisane grafitnom olovkom ili mastilom)³;
3. **Prepisi kompozicija** (pisani pretežno mastilom)⁴;
4. **Originalni rukopisi tekstova o muzici** (pisani rukom ili na pisačkoj mašini)⁵ ;
5. **Stara i retka štampana notna izdanja** (duboka štampa ili litografija)⁶;

¹ Samo kao primer, uz svaki od tipova navodimo izbor unikatnih, kako onih najpoznatijih i najznačajnijih dokumenata, tako i, sa stanovišta dosadašnjih rezultata proučavanja, primere raritetnih, zanimljivih ili, pak, malo poznatih ili slabo proučenih dokumenata.

² Zbirka koja obuhvata **mikrofilmove i fotografije grčkih i slovenskih neumskih muzičkih rukopisa**, kao i fond **Rare** – retkih rukopisnih knjiga i zbornika i veoma starih štampanih izdanja s napevima – predstavlja posebnu dragocenost, posebno za istraživanje srednjovekovne muzičke prošlosti.

³ Među **rukopisima** posebnu vrednost imaju originalni notni zapisi **Stevana Stojanovića Mokranjca** (1856–1914). Na pr. *duhovna muzika*: jednoglasni zapisi crkvenog pojanja, *Opelo*, harmonizacije napeva, npr. za *Statije*; *svetovna muzika*: *Četiri obredne kajde*, *Kozar*, muški hor, skice; *scenska muzika*: muzika za pozorišni komad *Ivkova slava*, partitura, *Hronos ili Uoči Nove godine*, za dečji pozorišni komad; *zapisi narodnih melodija*). U Arhivu se čuvaju i npr. rukopisi **Koste Manojlovića** (1890–1949), znamenitog kompozitora, dirigenta, prvog Rektora beogradske Muzičke akademije (spomenimo samo rukopis horskog ciklusa *Pesme zemlje Raške*).

⁴ Na pr. **prepisi kompozicija Stevana Stojanovića Mokranjca**: *Himna Milošu velikom*, 1898, prilikom otkrivanja spomenika u Požarevcu, muški hor, reči Dragomira Brzaka, prepis Klokića, s pečatom Edition Slave, Wien; *Hamidija*, himna turskog sultana Abdul Hamida, prepis K. Manojlovića, kao i prepis za Edition Slave, Wien (N.B. himna je pevana prilikom gostovanja *Beogradskog pevačkog društva* u Carigradu 1895. godine).

⁵ Na pr. **originalni rukopisa tekstova Koste Manojlovića** (članak *Muzički nacionalizam i Kornelije Stanković*; govor o dvadesetpetogodišnjici umetničkog rada Svetolika Paščana, u Novom Sadu 15. juna 1935. g, rukopis, tuš). Kao izvori za proučavanje novije srpske muzike dragoceni su i **rukopisi autobiografija i biografija srpskih kompozitora** [na pr. *Autobiografija Svetomira Nastasijevića* – N.B. čuva se u zaostavštini S. Nastasijevića; *Životopis porodice Paunović I i II*, pisala Jelena Paunović (N.B. sestra rano umrlog kompozitora Milenka Paunovića, 1889-1924), s prilozima: fotografijama i korespondencijom.]

⁶ Na pr. prva štampana izdanja kompozicija **Kornelija Stankovića** (1831-1865): *Sečaš li se onog sata*, za klavir, posvećeno Njenoj svetlosti knjeginji Juliji Mihajla Obrenovića, Beč, 1854; *Srpske narodne pesme*, I, II, Beč, 1862, 1863 (posv. Mihailu Obrenoviću III, knezu srbskom i Njegovoj Preuzvišenosti Gospodinu V.P. Balabinu, imperatorskom ruskom poslaniku u Beču); *Pravoslavno crkveno pojanje u srbskog naroda*, u Beču, o Uskrsu, 1863; *Srpsko crkveno karlovačko pojanje*, sv. I, za mešoviti hor, (zabeleženo 1855-63, štampano u Beogradu 1922). Spomenimo i na pr. i retke sačuvane primerke štampanih partitura kompozicija **Aksentija Maksimovića** (1844-1873), koje se, mada bez oznake godine izdanja (što u XIX veku nije bio redak slučaj u praksi štamparstva!), ubrajaju među rane primere štampanih muzikalija na austrijskim teritorijama naseljenim Srbima u XIX veku: *Gde je srpska Vojvodina*, mešoviti hor od Stevana VI. Kačanskog, Izdavačka knjižarnica kod Vuka St. Karadžića, Sremski Karlovci, s.a.; *Pesme iz Maksima Crnojevića* (N.B. pesme za čuvenu istiomenu dramu *Laze Kostića!*), za glas i klavir, Izd. Knjižarnica Svetozara F. Ognjanovića, Novi Sad-Sremski Karlovci, s.a. Na ovom mestu spominjemo i *Zbirku srpskih narodnih igara*. Drugo popravljeno i dopunjeno izdanje. Pokupio i za glasovir udesio J. Madžarević. Izdato u Beogradu 1889. godine; **Josif Marinković** (1851-1931), *Pod pendžerite*, Reči Dragutina J. Ilijića, Izdanje Preodnice, Beograd (N.B. ubraja se među prva štampana izdanja solo-pesama J. Marinkovića, prim. autora). Među mnogobrojnim **litografijama**

- 6. Retki primerci prvih nacionalnih muzičkih časopisa**⁷;
- 7. Originali štampanih programa i plakata koncerata i drugih muzičkih i kulturnih manifestacija**⁸;
- 8. Raznovrsna zvanična i privatna dokumenta ličnosti od značaja za proučavanje nacionalne muzičke prošlosti** (izvodi iz matičnih knjiga, originalna svedočanstva, diplome, prepiska, i sl.)⁹;
- 9. Plakete, značke, ordenje;**

Posebna podgrupa foto-dokumenata čuva se u:

10. Foto-arhivu koji obuhvata:

- a) **Fotografije retkih notnih izdanja**¹⁰ ;
- b) **Portrete** značajnih srpskih muzičkih stvaralaca, kompozitora, izvođača;
- c) **Grupne portrete** ansambala, nastavnog kadra muzičkih škola, pevačkih društava, kao i
- d) **Foto-svedočanstva** o značajnim muzičkim događajima.

Takođe, od značaja za proučavanje srpske muzičke prošlosti predstavljaju i

11. Kseroks kopije¹¹ .

partitura u Arhivu Instituta, spomenimo samo na pr.: **Stevan Stojanović Mokranjac: Himna o pedesetogodišnjici Beogradskog pevačkog društva**, muški hor, Beograd 1903, Reči Alekse Šantića.

⁷ Na pr. *Srpski muzički list* i *Srpska Muzička biblioteka*, pokrenuo Isidor Bajić u Novom Sadu 1903. godine.

⁸ U bogatoj arhivi ovog tipa dokumenata, neki od njih predstavljaju prave raritete, moguće i unikatne. Na pr.: program koncerta **Jovanke Stojković** (1855-1892) (N.B. Koliko je poznato, prve žena - koncertni pijanista u srpskoj muzičkoj istoriji! Prim. autora), održanog u Srpskom Narodnom pozorištu u Novom Sadu 27. IV 1872; program koncerta **Žarka Savića** (1861-1934)[N.B. osnivač prve srpske Opere – Opere na Bulevaru (1911) i, koliko je poznato, prvog pevača u nacionalnoj istoriji koji je stekao i međunarodnu reputaciju! Prim. autora] u građanskoj Kasini 17. V 1895. Uz Beogradsko pevačko društvo diriguje S.S. Mokranjac. Od značaja za šira, istorijska, kao i ideološka i ekonomska istraživanja o situaciji na teritoriji tzv. “Prve Jugoslavije” zanimljiv je i na pr. program koncerta održanog u korist gladnih stanovnika ostrva Korčule iz 1922. godine.

⁹ Na pr.: Uverenje o školovanju na Konzervatorijumu kompozitora **Josifa Marinkovića**, u Pragu 1874/5, 1876/77 i 1880/81, izdato u Pragu 1935, kucano na mašini; Upisnica u školu i Svedočanstvo iz 1909/10 godine **Koste Manojlovića**.

¹⁰ Na pr. fotografije rukopisa kompozicija: **Stevan St. Mokranjac: Četiri Fuge**, za gudački kvartet, komponovane na studijskom boravku u Rimu tokom 1884. i 1885. godine (N.B. jedine instrumentalne kompozicije St. St. Mokranjca komponovane u formi fuge i za sastav gudačkog kvarteta! Prim. autora); fotografije kompozicije **Josifa Marinkovića - Branku**, s tekstom Dragutina Ilića, komponovano za prenos Brankovih kostiju u junu 1883. godine, prerađeno u Beču 1887. godine (N.B. Kompozicija je posvećena Branku Radičeviću, čuvenom srpskom pesniku-romantičaru. Prim. autora).

¹¹ Mada to nije uobičajeno (s obzirom na “kratkovečnost” kseroks-kopija), u Arhivu Muzikološkog instituta čuva se i manji broj kseroks-kopije unikatnih ili, pak, primeraka dokumenata koji predstavljaju retke ili pak teško dostupnu građu. Na pr. kseroks kopija kompozicije Koste Manojlovića, *Na rekama Vavilonskim (Psalam 137)*, klavirski izvod s horom (N.B. delo s kojim je Manojlović diplomirao u Oksfordu 1918. godine; prim. autora) ili program koncerta sa *Svečane predstave u čast krunisanja Njegovog veličanstva Kralja Petra I*, Srpsko Kraljevsko pozorište, 8. 9. 1904. u Beogradu [N.B. te večeri su izvedene kompozicije Davorina Jenka (1835-1914), Josifa Marinkovića, Petra Krstića i Isidora Bajića (1878-1915); prim. autora].

Poseban fond Arhiva i Fonoteke Muzikološkog instituta SANU, fond čija bi digitalizacija bila od velikog značaja kako za konzervaciju, tako i za aktuelna i buduća etnomuzikološka istraživanja obuhvaćena je

II – etnomuzičkom zbirkom koju čine:

A – Rukopisne sveske terenskih zapisa folklor¹² i

B – Etno-zvučni arhiv – fonoteka¹³.

Posebno dragocenu, ali danas, nažalost, s obzirom na to da čitač zvuka, prvobitni fonogram, koliko nam je poznato, nije na teritoriji Srbije sačuvan, sasvim nedostupnu zbirku zvučnih zapisa predstavlja

C – zbirka voštanih (wax) ploča. Na pločama se nalaze snimci Koste Manojlovića, zabeleženi tridesetih godina XX veka na terenu Južne Srbije (danas Bivša Republika Makedonija). Zvučno “oživljavanje” ovih audio-zapisa predstavljalo bi nesumnjivo izazov za sve one koji se danas kod nas (i u svetu!) bave problemima digitalizacije zvučnih zapisa.

Zaključujući sliku o **Fonoteci** Muzikološkog instituta SANU, recimo još i to da ona, po tipu nosača zvuka i po sadržaju zvučnih zapisa obuhvata i bogate kolekcije:

E - Magnetofonskih zvučnih zapisa crkvenog pojanja,

F – Long-play ploče (48 i 33 obrtaja) i

G - Audio-kasete.

Kao izuzetno zanimljiv i dragocen prilog za istraživanje novije srpske kulturne istorije, posebno mesto u audio-zbirci Muzikološkog instituta SANU zauzimaju i magnetofonski snimci

H - Razgovora o nauci i umetnosti koje je inicirao, organizovao i vodio dr Dragutin Gostuški u periodu od 1974–1980. godine.

* * *

Dosadašnja iskustva u korišćenju fonda biblioteke, arhiva i fonoteke Muzikološkog instituta SANU pokazala su da se *digitalizacija* njegovih resursa može smatrati jednim od prioriteta rada Instituta u predstojećim decenijama. Saglasno ideji o čuvanju i prezentaciji nacionalne kulturne baštine na digitalnim medijima, kao i s ciljevima Nacionalnog centra za digitalizaciju, očigledno je da bi se prenos građe u digitalnu formu – bilo da se radi o slikovnim ili o zvučnim zapisima – ova dragocena građa čuvala od daljeg propadanja i oštećenja, kao i to da bi se na taj način postigla njena neuporedivo veća dostupnost za stručnu obradu, multimedijalno predstavljanje i prezentaciju u nacionalnim, ali i u međunarodnim, kako naučnim, tako i širim, kulturološkim okvirima.

¹² Spomenimo ovde samo najznačajnije terenske sveske Isidora Bajića, Miloja Milojevića, Miodraga Vasiljevića (zbirka iz Vojvodine), Save Ilića (sa zapisima folklor Južnih Slovena u Rumuniji).

¹³ Fonoteka Muzikološkog instituta SANU obuhvata oko **100 magnetofonskih traka** sa zvučnim zapisima srpskog folklor koje su zabeležile dr Radmila Petrović i Milica Ilijin. Na trakama snimljenim na “Nagra” magnetofonu, čuvaju se zvučni zapisi s Kosova, iz Vranja, Leskovca, Zapadne i Istočne Srbije, iz Šumadije, Soko-banje...Zahvaljujući sredstvima dobijenim od Ministarstva kulture i kao plod saradnje s prof. Zoranom Jerkovićem, najveći deo ovog zvučnog materija prebačen je na DAT kasete. Time je istovremeno učinjen i prvi korak ka konzervaciji ovog dragocenog fonda Muzikološkog instituta.

**THE IMPORTANCE OF DIGITIZATION OF MUSIC COLLECTION
AT INSTITUTE OF MUSICOLOGY SASA**

The Library, Archive and Phonothèque of the Institute of Musicology of the Serbian Academy of Sciences and Arts (founded in 1948) represent an unique, rich and diverse library collection of the important and precious documents for historical and analytic research of the Serbian music past. Collection of the rare manuscripts, microfilms and old printed books that include recordings of the old Slavonic and Greek medieval music is of the greatest importance. The collection of the Archive and the legacies of composers consist of the original music and text manuscripts by Serbian composers and music-writers (e.g. Stevan Stojanović Mokranjac, Josif Marinković, Petar Konjović, Stevan Hristić, Stana Đurić-Klajn), rare or unique examples of the first printed scores composed by Serbian authors in the second half of the 19th century, examples of the first music journals printed on Serbian language, very rich and important fund of the photographs. Unfortunately, all of these important (and already damaged!) documents still wait for being scanned and saved from their further physical destroying. Still, the first steps in digital preserving of the Institute funds has been done: the part of the valuable collection of the audio-recordings of the Serbian folklore (recorded by dr Radmila Petrović and Milica Ilijin on NAGRA professional magneto phone beginning from 50ties in 20th century) has been already re-recorded and preserved in digitized form on DAT tapes. The importance of the digitization of the music collection at the Institute of Musicology cannot be overestimated. Besides the real need to protect and to conserve the precious national music heritage, the digitization of the Institute funds is of the greatest importance for the further expected, open and vivid scientific and cultural communication in Cyberspace.

Key words: digitization, Institute of Musicology, audio records